

A hagyományos gazdálkodás sajátosságai Debrecenben

ifj. Barta János

történész, professzor emeritus, Debreceni Egyetem, BTK Egyetemes Történeti Tanszék

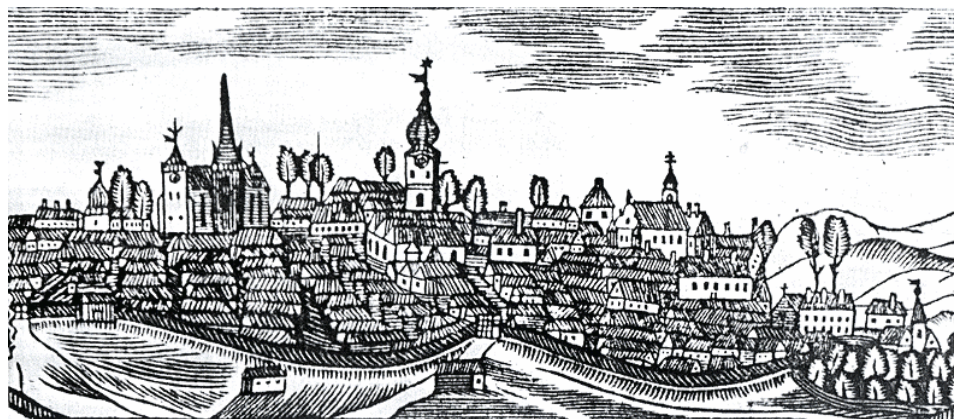
Amikor 1793-ban Robert Townson angol utazó Debrecenben járt, meglehetően lehangoló benyomásai alakultak ki a városról: „Micsoda körülménynek köszönheti Debrecen létrejöttét, azt nem tudom, de azt sem fejthetem meg, mi bírhatott rá 30000 embert, hogy olyan vidéket válasszon magának lakhelyül, hol sem forrás, sem folyó, sem tüzelő, sem építőanyag nincs.

Debrecen ugyan városnak neveztetik és városi jogokkal is föl van ruházva, azonban falunak tekintendő, ennél fogva talán a legnagyobb falu egész Európában. Ha pedig városnak tekintjük, akkor a legutolsók közé kell számítanunk, jóllehet lakosai nem a legszegényebbek. .. A házak csekély kivétellel földszintesek, náddal fődöttek és tűzfalal fordulnak az utcára. Az utcákon kövezetnek híre-hamva sincs, csupán a legforgalmasabbak vannak kirakva gerendákkal a gyalogjárók számára.” Az angol úr külön mondatot szentelt a kollégium épületének, „szabálytalan, ódon és roskatag, nagyon hasonlít a mi szegényházainkhoz”, de elismerte, hogy az ilyen méltatlan körülmények között gyakran nemcsak mély tudás halmozódhat fel, hanem a tehetség is kibontakozhat. Kiemelte a diákok nagy számát, az oktatás módszerét, amelyben az idősebbek tanítják a fiatalabbakat.¹

Kedvezőtlen véleményét csak erősítette, hogy (saját szavait használva) „a református lakosok életmódja, sötét ruházata és a tartózkodása alatt szünni nem akaró borongó időjárás együttevén igen rideg benyomást keltettek” benne. Ugyanakkor nagyon meglepte, hogy ebben a hazájától távoli városban négy vagy öt olyan úrral is találkozott, köztük két-három professzorral, akik már jártak „sziget-hazájában”, azaz Angliában. Ismerte a magyarázatot is: a reformátusok lelkeszei körutat szoktak tenni valamely protestáns országban, így jutottak el néhányan Angliába. Név szerint is említi a város legidősebb orvosát, Vesprim [azaz Wespri-rémi] doktort, aki Townson úr tudomása szerint Edinburghban tanult.²

¹ Robert Townson: *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793*, London, 1797. p. 238–239.; A patinás magyar fordítás Szamota István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten*. Budapest, 1891. c. munkájából származik. 484–485. A tudásra és tehetségre utaló, szerkezetileg kissé bonyolult mondat azonban a magyar fordításból hiányzik.

² Townson: j.m. 247–248., a fordításban 486.

I. kép: Debrecen, ahogyan Townson úr még láthatta

A város képe egy 1783-ban (más adat szerint 1788-ban) készült céhlevélen.³ Nagyjából középen áll a Kistemplom, eredeti hagymaformájú toronysisakjával, balra tőle a gótikus András templom, a külön az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által adományozott súlyos harang számára emelt toronnyal, még balra a kollégium épülete, jobbra - egy emeletes épületen túl - a Szent Anna templom barokk homlokzata látható (tornyai csak 1834-re épültek fel). Elöl az akkori nevén Németh (ma Széchenyi nevét viselő) utcán néhány emeletes épület, de azokon kívül földszintes házacskák a várost bizonyára jól ismerő rajzoló számára is megkülönböztethetetlen tömkelege. – 1802-ben ennek jelentős része a várost sújtó hatalmas tűzvészben elpusztult.

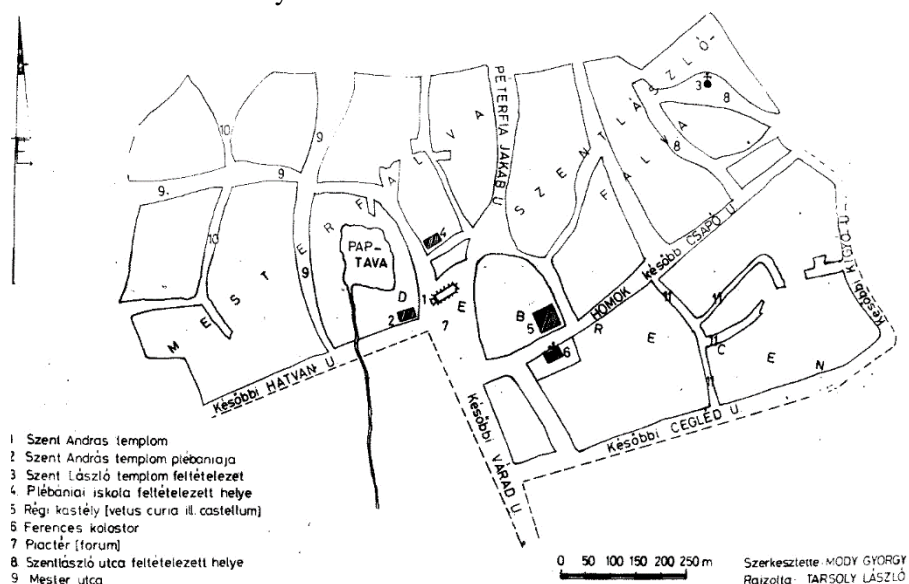
Az, hogy Townson úr Debrecent falunak nevezte, nyilván nemcsak a város külsejéből, földszintes házaiból, a jószágokkal teli portákból következett, hanem lakosai többsége szemmel látható mezőgazdasági foglalkozásából is. Nyilván tanúja volt, amikor reggel-este a nappal kint legelő csordákat ki- és behajtották a jószág fogyatkozása miatt befelé egyre szűkülő utcákon (a Piac utcába torkolló mellékutcák akkor ésszerű szükülete ma inkább problémát okoz a belvárosi közlekedésben), vagy amikor a lakosok a város környéki földekre vonultak a kerti vagy mezei munkák végzésére. Ez egyértelművé tette számára a falusias jelleget.

Arra viszont nem talált magyarázatot, hogy miért itt jött létre ez a tekintélyes, harmincezer lakosával az akkori Magyarország legnépesebb települése. Ma már erre is próbálunk válaszolni a modern geográfia, geológia és az agrártudomány segítségével.

Köztudott, legalábbis történész körökben, hogy Debrecen több – három, talán négy – település összeolvadásából jött létre. Ezek a falucskák szorosan egymás mellett helyezkedtek el nagyjából a mai Honvéd-Eötvös és az Erzsébet-Wesselé-

³ Tóth Béla: A debreceni rézmetsző diákok. Magyar Helikon, Budapest, 1976, 15. lap Falmetszet, 1788,

nyi utca vonalai között. Elhelyezkedésükről – a korabeli írott források hiánya miatt – nincs igazi egyetértés történészek és régészek között, hiszen írott forrásban még a Debrecen név is csak 1235-ben bukkan fel először, nem is oklevélben, hanem a Várad Regestrumban, amit mai kifejezéssel közjegyzői iratnak nevezhetnénk. A várad püspökség mellett működő káptalannak volt joga oklevelekről másolatot kiadni, az előtte kötött szerződéseket szentesíteni, azokat írásba foglalni, vagy vitás jogi ügyekben a megállapodást elősegíteni. A „villa Debrecun” elnevezés egy tulajdoni vita során merült fel.⁴ Amit tehát a város legkorábbi történetéről – és gazdálkodásáról – tudunk, azt részben a régészet eredményeiből, részben korabeli analógiákból tudjuk, hiszen a régebbi korok gazdálkodása általában mindenütt hasonló módon folyt.

2. kép: Debrecen 1340 körül.⁵

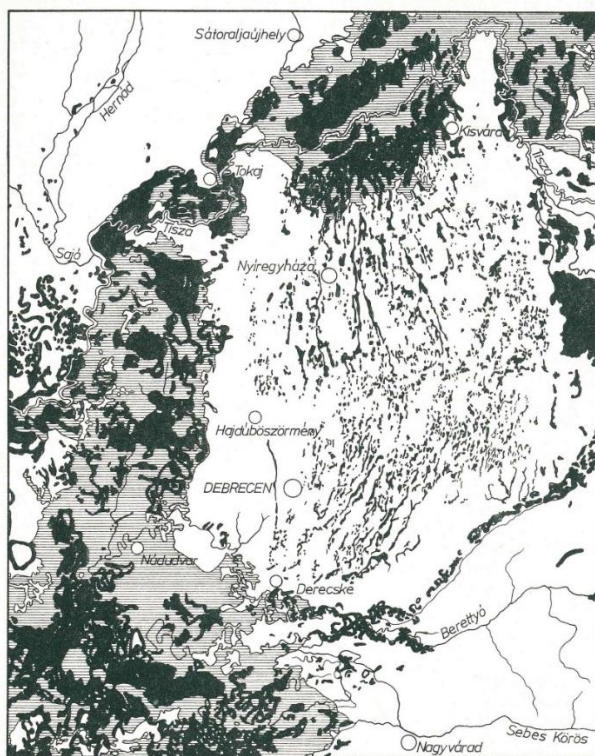
(A térkép a város nyugati részén Mesterfalvát feltételezi, Debrecen tőle délkeletre, a Pap-tavának nevezett víztől indul. Ettől északra található Szentlászlófalva, délre pedig Torna, amit később Boldogasszonyfalvának, még később Boldogfalvának neveztek.)

A közkeletű felfogás szerint végül a nevet adó Debrecen a Pap tava (a mai Déri tér helyén) mellé települt kelet-délkelet felé (a víz közelsége minden településnek fontos lett volna, de környékünkön ennek szűkében voltak), Nagyon apró

⁴ Debrecen története 1693-ig. Szerkesztette Szendrey István. Debrecen 1984. 100. A fejezetet Módy György írta.

⁵ Debrecen története 1693-ig: i.m. 130. A térképet szerkesztette Módy György.

falucskákat képzeljünk el, alig néhány családdal, központban esetleg templomocskával, körülötte temetővel. Mára nyomuk sem maradt, még a régészet is alig talál belőlük valamit, hiszen a város középponti részén végbement évszázados feltöltődés részben elpusztította, részben nagyon mélyre taszította esetleges emlékeiket. (Emlékezhetünk, például a régészek az ún. Mediterrán ház alapozásakor is alig néhány kút, ill. mélyebbre ásott szemégtödör maradványait tudták feltárni, amelyek persze a korabeli mindennapi élet megismeréséhez fontos adalékokkal járultak hozzá.)

3. kép: Az Alföld északkeleti részének víz borította és vízjárta részei.

Ha a Townson úr által is látott sík, lapos környezet meg is szakították a tavak, vízerek, vizenyők (messze a Tisza szabályozás előtt vagyunk), a vidék meglehetősen egyhangú képet mutatott. Az már történészek között is kevésbé ismert, hogy még az eredeti települések látszólagos egyhangúsága mögött is milyen változatos

talajviszonyok rejtőztek. A nyugati oldal löszös, áradásos mezőségi talaja kiváló lehetőséget nyújtott a szántóföldi művelésre, míg a keleti oldalon homokhat kezdődött, egyoldalúbb, szerényebb termelési lehetőségekkel. Nem csoda, ha a város inkább nyugat felé akart terjeszkedni, eredeti alkotó falvain túl más településeket is bekebelezve.⁶

A kérdés tehát az, hogy ezen egymással szomszédos, kicsiny ősdebreceni falvak közül miért éppen Debrecen emelkedett ki. Ebben több tényező is szerepet játszott, mindenekelőtt jó fekvése, a Pap tava szomszédsága (geográfusok szerint „szélfűtta gödör”, amit csak az áradásos, vizenyős területen található magas talajvíz táplált), a keleti homokhat aljában húzódó észak-déli kereskedelmi út, amely partiumi (távolabbról erdélyi) területeket kötött össze hegyaljai (vagy akár felvidéki) területekkel. De nem lehetett közömbös a településről nevét vevő birtokos Debreceni család (legismertebb tagja a Károly Róbert királyt támogató Dósa nádor) pártfogása sem, hiszen területén, a mai Csapó és Vár utca találkozásánál volt a családi lakóhely (curia vetus, ami a köznyelvben vár névvel maradt fenn), amelyet tekintélyes uradalmuk központjává emeltek. A települések közül így Debrecen emelkedett ki, amely azután, miután magába olvasztotta a másik két-három települést, tovább terjeszkedett, bekebelezve más, ma már részben szintén a kiterjedt város határain belülre került, vagy attól kissé távolabb fekvő falvakat. Nyugatra, a Tóció mellett (nagyjából a Balmazújvárosi út mellett) feküdt pl. Lomb és Macs, keleten Sámson. Néhányuk elnéptelenedve került a központi településhez. Mindez a 13–14. századi pusztásodás idején kezdődött, amire azután még ráerősített a török korban bekövetkezett nagy falupusztulási hullám. Tudjuk, hogy a város határa a török kor végeztével gyakorlatilag a Tiszáig ért, Kelet–Nyugat irányú hossza kb. 120 km volt, míg észak-déli szélessége mindössze 14–20 km.⁷

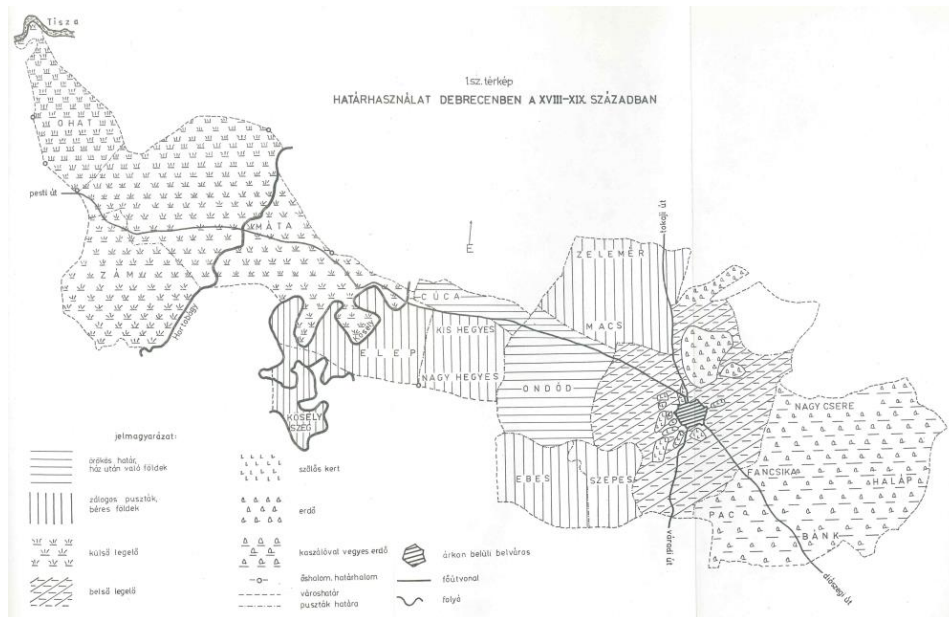
Ha Townson úr kérdésére röviden szeretnénk válaszolni, mégis bele kellene törödnünk, hogy Debrecen jó időben volt jó helyen, amikor helyzeti előnyével élve a környező kisebb, részben elnéptelenedett településeket bekebelezte, és ez által nemcsak a környék legnépesebb, hanem a gazdaság szempontjából is legdinamikusabban fejlődő településévé, legfontosabb kereskedelmi központjává vált.

Debrecen agrártörténetére áttérve, ismét a források hiányára való hivatkozással kell kezdenünk. A Debrecent alkotó települések legkorábbi, Árpád-ház időszakbeli gazdálkodására közvetlen forrásunk nincs (akár írásos, de még tárgyi sem), a korabeli analógiák azonban szabályozott gazdálkodásra utalnak.

⁶ Debrecen története 1693-ig 25. A fejezet szerzője Borsy Zoltán.

⁷ Debrecen története 1693-ig i.m. 100–104. A fejezet szerzője Módy György.

A későbbi időszak leírásaiból és térképeiből kiderül, hogy a különféle művelési ágak területei övszerűen, néha zárt, máskor megszakított gyűrűben vették körül Debrecent.⁸

4. kép: A palánkkal övezett városmagot körülvevő eltérő művelésű övezetek.

1. Legfelül három oldalról gyümölcsös, zöldeges (főleg káposztás) és szőlős kertek. (Kivétel Észak, amerre a város erdei voltak találhatóak: a Nagyerdő, valamint az Apafája erdő.)
2. 7–8 km széles belső legelő, amelyre naponta hajtották ki a városban tartott jószágot, leginkább a fejős és igavonó szarvasmarhát.
3. Ny felé kb. 20 km-es sávban a szántóföldek következtek, részben gyeptároló használat, azaz a vetett földet következő években rétnak hagyva.
4. Alig 3–4 km-es rét (kaszáló) övezet,
5. Nyugaton: külső, pusztai legelők (Máta, Ohat, Zám, Hortobágy környéke) a rideg jószág tartására.
6. Keleten részben szőlős kerteken (Csapókert, Homokkert) túl szintén legeltetésre használt erdős puszták.
7. Város határain kívül eső bihari, érmelléki szőlők

Az élelmezés követelményének megfelelően a középpontban természetesen a gabonatermesztésnek kellett állnia, de nem feltétlenül a mai igényesebb fajtákkal. A búza (akkor is tavaszbúza) csak idővel vált a köles riválisává. A vetés rendjét a szántót meghatározott időben (többnyire három évenként) vetetlenül (ugaron)

⁸ Debrecen története 1693–1849. 1981. Szerkesztette Rácz István. 279–281. A fejezet szerzője Balogh István, fejezetéhez kapcsolódik a térkép is.

hagyó nyomáskényszer, vagy az ennél is kevesebb vetett területtel gazdálkodó gyepváltó rendszer határozta meg. A szántót nem trágyázták, Townson úr meglepődött, hogy Egerből Debrecenbe utazva milyen hatalmas, több éves trágyahalmokat látott. A megkérdezett gazdák azzal érveltek, hogy földjük annyira jó, hogy nem igényli a trágyázást, aminek – Townson úr megjegyzése szerint is – ellentmondott a háromévenkénti pihentetés.⁹ A művelés eszközei évszázadokig nem változtak. A szántást aszimmetrikus, fordítós (tehát a barázdát kifordító) faekével végezték, amelyen csak a csoroszlya (az ekéfej előtt a talajt felhasító kés-szerű eszköz) és az ekepapucs készült vasból. Mivel évszázadokig nagyjából hasonló ekét használtak, bemutatására felhasználhatjuk László Gyulának, a magyar honfoglalás és az Árpád kor legkiválóbb régészének rajzát.¹⁰

5. kép: Szántás a középkori Magyarországon

Az aratást – a szemvesztés csökkentése érdekében – sok évszázadig sarlóval végezték. A sarlót egyik, a kalászt a másik kézzel tartva arattak, nem is férfiak, hanem nők. Így ábrázolja ezt László Gyula is, akinek gyermekkori emlékei szerint ez a módi (sarló és fiatal nők) a Székelyföldön még a 20. század elején is élt.

⁹ Townson i.m. 230.

¹⁰ Szántás: László Gyula: 50 rajz a honfoglalókról. Budapest, 1982. 57. lap. – A későbbi századokban ennek az eketípusnak különféle változatai alakultak ki. Volt egy „debreceni ekének” nevezett, elterjedt, széles talpú, viszonylag nagy teljesítményű, de inkább laza talajon használható formája is. Elterjedtsége miatt nem tudni, hogy kialakulásában milyen szerepe lehetett Debrecennek. Hanák Péter szerk. Hogyan éltek eleink? Fejezetek a magyar művelődés történetéből. Bp. 1980. 138. lap. Az adott fejezet szerzője Takács Lajos.

Megerősíti őt ebben az is, hogy a középkori régészeti leletek között is csak sokára tűnik fel a kasza. Az arató sarló persze hosszabb volt, mint a mai, a kertekben használt rövid-sarló.¹¹

6. kép: Aratás és arató sarlók

A város mindenesetre szűkében állt a szántó földnek, a gazdák harmadának nem is volt szántója (dézsmá kötelezettségüket pénzváltásban rótták le). Dobozi István főbíró Rákóczi fejedelemnek írt levelében is arra hivatkozott, hogy „a szegénység egymás kezéből kapkodja ki, ami kevés búzát a piacra hoznak, magának egyébként nem lévén, vásárban kell venni, ha lehet... A mi városunknak comparet igen kicsiny a vetése.” A főbíró utóbbi megállapítása egyébként nemcsak az ínséges évekre vonatkozott. Balogh István számításai szerint a 17. sz. végén a teljes gabonatermésből egy lakosra évi 30 kg jutott, ami nem fedezte a szükségletet. A gabonát bizony máshonnan, minden bizonnyal a szomszédos Partium területéről kellett behozni.¹²

Érdekes, hogy a termesztett növények felsorolásával forrásaink mennyire adósak maradnak. A magyarázat nyilván az, hogy ezek általában nem különböztek a szokásosaktól. Johann Mathias Korabinsky 1786-ban megjelent Lexikonában Debrecen esetében a búzán, kölesen, kukoricán kívül csak a görögdinnyét említi. Amikor Townson úr Tokaj felé utazott tovább, ő is úgy látta, hogy „a vidék mindenütt teljesen sík, a búza és kukorica szépen fejlődik rajta, legtöbb azonban a

¹¹ Az aratás képe László: i.m. 59., az arató sarlók régészeti leletekből: A Vazul ág (1038–1301). CD az Enciklopédia Humana Egyesület kiadásában, Bp. 1997. L88-110 kép.

¹² Debrecen története 1693–1849. i.m. 275–279. A fejezet szerzője Balogh István.

legelő”.¹³ A valóságban mégsem tudjuk igazán, hogy mit termesztettek még, így pl. azt sem, hogy mióta termesztették a kukoricát vagy a népétellé váló krumplit. Az előzőre sajátos módon egy, az 1690-es évekből származó büntetőügy utal, amikor egy paráznság miatt perbefogott asszony német katonákkal „a kertre, a török búzába járt”.¹⁴ Korabinsky megjegyzi, hogy a kukoricának köszönhetik a sertések kiváló vastag szalonnájukat, ami mind a lakosoknak, mind a hetekig a pusztán élő pásztoroknak fő tápláléka. Egyébként, mint állati táplálék, a kukorica munkaigényes betakarításával, morzsolásával sem igen törődtek: többnyire ráhajtották a disznókat, amelyek azután letörték a növényt és lelegelték a csövekről a szemeket. A szintén említett dinnye sok településen a tavaszi, rendszerint feszültségekkel járó dinnyeföld osztása körüli konfliktusokkal kerülhetett be a forrásokba.

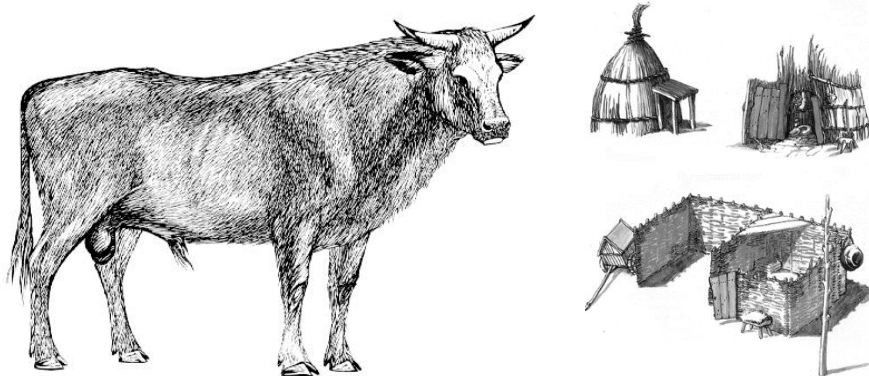
A város fontos jövedelmi forrása volt viszont, akármilyen furcsán hangzik is, a boreladás. A várost keleten határoló homoktalajon kialakított szőlőskertek borát Townson úr nagyon silánynak nevezte. Gyenge minősége miatt tavasznál tovább nem is lehetett eltartani. A szegényebb lakosok sérelmezték, hogy a korcsmárosok nem is szívesen vették át eladásra, így végül főleg csak saját fogyasztásra szolgált. De a városi gazdák többségének komoly hegyi szőlői is voltak kelet felé az Érmelléken és a bihari hegység lábánál, összesen 14 faluban. Mivel a magisztrátus (a vezetőség) tagjai is birtokoltak ilyen szőlőt, ősszel, a kijelölt hegyközi szüret idején, a város szinte kiürült, egy hétre még a hivatalok is bezártak.

Debrecen mezőgazdasága természetesen mégsem a város földműveléséről vált nevezetessé, hanem szarvasmarha tenyésztéséről. A hagyatéki eljárások dokumentumai szerint a városnak alig volt olyan lakosa, akinek ne lett volna jószága, főleg házkörűli, de akár ún. „heverő” (pusztai) marhája is. A jószág tartásának ugyanis sajátos kettőssége alakult ki: a háznál tartott jószágot ellátó belső legelő mellett létrejöttek a távolabbi pusztalegelők, sajátos rideg tartásukkal. Hozzájárult ehhez, hogy a növekvő határ, az egyre távolabbra került földek egyre több időbe kerülő megközelítése megnehezítette a szántóföldi művelést. Az elnéptelenedett területek viszont kínálták a lehetőséget az állattartásra. Egy, a Buda töröktől való visszafoglalását követő évben, 1687-ben Augsburgban megjelent munka szerint: „E tájon annyi szarvasmarhát nevelnek, hogy az innen hajtottakkal látják el Németországot és Velencét. Az itteni helységek gulyáit a hajdúk legeltetik, fedél alatt még télen sem sokan tartják, a szénát szertesét szórják, hogy a sőrék menjenek utána, hogy tagjaikat megmelegítsék.”¹⁵

¹³ Townson i.m. 258.

¹⁴ Debrecen története 1693–1849. i.m. 276.

¹⁵ Uo. 273.

7. kép: Szürkemarha-bika, és a pusztai (szilaj) tartásra jellemző szárnyék képe¹⁶

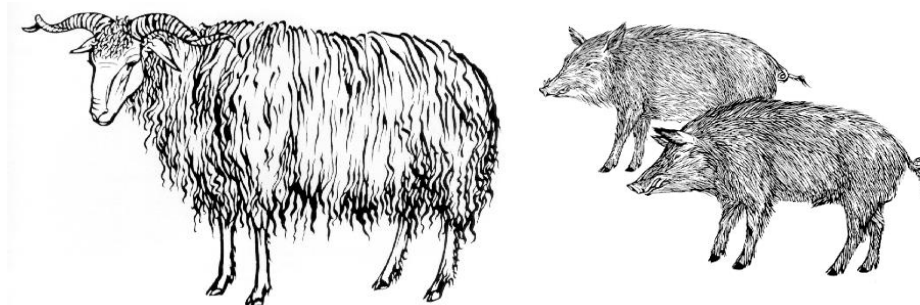
A házkörűli jószágok nyilvántartása könnyebben ment. Egy 1756-ból származó adóösszeírás szerint ház körül közel 4000 szarvasmarhát, 4600 lovat, 7300 juhot és 630 sertést tartottak. A pusztalegelőkön tartott jószág számát illetően azonban leginkább csak becslésekbe lehet bocsátkozni. A polgárok kezén lévő állomány száma több tízezer is lehetett. A szakirodalom sokszor hivatkozott a 16. században élt Oláh Miklós érsek leírására, amely szerint egy Bíró Gáspár nevű debreceni polgárnak tízezer marháját legeltették a pusztán, amíg a forrásokból ki nem derült, hogy Bíró Gáspár nem debreceni, hanem nádudvari lakos volt. Ennek ellenére feltételezik, hogy – mivel Nádudvarnak szűkebb legelője volt – az ő marhái debreceni pusztákon is legeltek. A 18. század közepén a városnak 31 gulyáját, 4 ménesét, 11 juhnyáját és 2 sertéskondáját legeltették a pusztán. Az 1756-i adóösszeírás a pusztalegelőkre alig 10 ezer szarvasmarhát, 1100 lovat, 10600 juhot és 1060 sertést számított. A városiakat ért károk adataiból azonban akár ezeknél magasabb számokra is következtethetünk. 1707-ben az aradi vár rác őrsége egyedül Dobozi főbírónak 500 hízó marháját hajtotta el. Keményebb teleken a fedél nélkül, a széltől is alig védő karámokban, szárnyékokban a pusztalegelőn tartott jószág százával, néha ezrével pusztulhatott el a hidegben. Az 1739. évi hosszú telet követően pedig több mint 8 ezer marhát kellett levágni takarmányhiány miatt.¹⁷

Tartottak még a pusztán juhokat is, a hagyományos fajták kemény, durva szőre éppen alkalmas volt a város Townson úr által is kiemelt nevezetessége, a guba készítésére.¹⁸

¹⁶ A Vazul ág (1038–1301). i.m. L88-149A és L88-146.

¹⁷ Debrecen története 1693–1849. i.m. 285.

¹⁸ Townson, i.m. 240.

8. kép: Juh és sertés¹⁹

A vastag szalonnát adó disznókat pedig igazából a városi erdők makkoltatásával hizlalták. A város fahiányát illetően ugyanis Townson úr részben tévedett, északról (és kisebb részben keletről) Debrecent erdők övezték, a fa felhasználását azonban szigorúan korlátozták. A sűrűn ismétlődő tűzvészek miatt az épületfával takarékoskodtak, a tűzifa gyűjtése azonban szabályok szerint engedélyezett volt.

Fenti sajátosságok évszázadokra meghatározták a város gazdálkodását, amely így gyakorlatilag a 19. századig nem tudott érdemleges változást, előrelépést felmutatni. A hagyomány kötöttségei nem engedték, hogy lakosai új módszerekkel, új növények vagy állatfajták meghonosításával igyekezzenek a maguk hasznát biztosítani. A földművelésben a közösség nem engedte az előírásban megszabott (nyomásos vagy gyepváltó) rendszerből való kilépést, a távolságok nem engedték a szántó érdemleges növelését. Az állattartásban a mostoha tartási körülmények nem engedték az igényesebb jószágfajtákkal való kísérletezést. A közösség ragaszkodott a bevált, hagyományos eljárásokhoz, amiből persze számos nehézségük is származhatott: a szántóföld növelésének elmaradása miatt kevés maradt a gabonájuk, az igénytelenebb szőlőfajtákhoz való ragaszkodásuk miatt silány a kertésgekben termelt boruk és rendkívüli károkat okozhatott rossz időjárás esetén a híres, de olcsó pusztai állattartásuk is.

Összességében legfeljebb azt állapíthatjuk meg, hogy Debrecen hagyományos mezőgazdasága mégis sokszínű, bizonyos elemeiben – pl. a pusztalegelítésben – különleges, országosan is szinte egyedülálló volt.

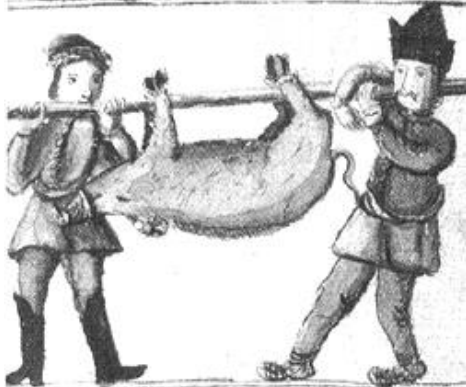
¹⁹ A Vazul ág (1038–1301). i.m. L88-146 és L88-149BD

Kollégiuma mellett Townson úr Debrecent még öt dologról tartotta nevezetesnek: szappanáról, amit hófehérnek és szivacszerűnek talált, és amit a városban

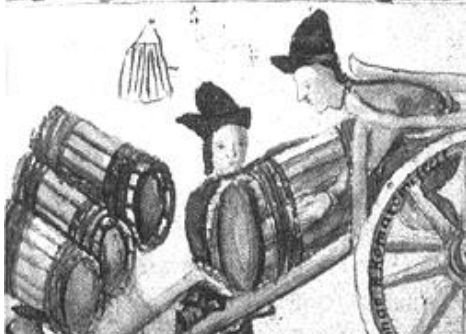

hetven szappanfőző készített, kenyeréről, gubájáról, pipájáról és vásáraitól.²⁰

Amikor persze úgy nyilatkozott, hogy soha nem evett fehérebb, könnyebb, jobb ízű kenyeret, mint Debrecenben, de nem látott ilyen hatalmas vekniket sem (precízen fél yard átmérőjűnek mondta őket), akkor bizonyára máshonnan behozott gabonára utalt. Persze gyorsan leírta a készítésének és a hozzáhasznált élesztő elkészítésének módját is.

Ha Debrecen gazdagságát leginkább szarvasmarhái alapozták, utólag mégsem erre, hanem inkább kollégiumára illik büszkének lennünk. Elsősorban az ott folyó oktatásra, a tudományos munkára, de arra is, hogy a város – amelynek lakói Townson úr szerint rideg fogadtatásban részesítették, de mégsem voltak a legszegényebbek – segítette fennmaradását. Diákjainak többsége aligha élhetett jómódban, de a közösség – kiegészítve a legációkon gyűjtött adományokat – gyakran sietett a segítségükre.

9. kép: Kollégiumi diákok élelmiszert gyűjtenek²¹

²⁰ Townson i.m. 240.

²¹ Kétfejű sas. A Habsburg uralom Magyarországon 1699–1790. CD az Enciklopédia Humana Egyesület kiadásában, Bp. 2000. GF 95314. kép